

IUC, Tečaj 35.

DIVIDED SOCIETIES VII: NATIONALISM IN THE 21ST CENTURY

Dubrovnik, 20–30. travnja 2004.

Već tradicionalno, u Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku i ove je godine, od 20. do 30. travnja, održan tečaj *Divided Societies: Nationalism in the 21st Century*. No ovogodišnji tečaj obilježava jedna specifičnost, odnosno "gostovanje" konferencije *Exporting Liberalism – Old Politics and New Democracies*, koja se održala od 26. do 28. travnja i na kojoj su sudionici *Divided Societies* ravnopravno sudjelovali.

Prvi tjedan bio je posvećen temi nacionalizma, njegovim raznim oblicima i budućim trendovima, a nakon toga raspravljalo se o mogućnostima prenošenja zapadnog liberalizma u zemlje bez liberalne tradicije te o oblicima koje su ti pokušaji poprimili. Uvod u teoriju nacionalizma prvog su dana pružila predavanja Henriette Riegler (Austrijski institut za međunarodne odnose) i Vjerana Katunarića (Sveučilište u Zagrebu). Rieglerova je ukratko prikazala razliku između esencijalističkog i konstruktivističkog pristupa nacionalizmu, kao i razliku između starog i novog nacionalizma. Svoje je izlaganje završila pesimističnom prognozom o sve većem nasilju pri daljnjem, po njenom mišljenju, neizbježnom, uspostavljanju nacija-država.

Katunarić je nastavio s teorijskim uvodom u problematiku nacionalizma, te je također naveo da, u čemu se slažu mnogi autori, nacionalizam neće tako skoro nestati, štoviše, neki vjeruju da će se unutar schengenskih granica ponovo pojaviti. Po Katunariću, to je svakako vezano uz sistemsku prirodu nacionalizma, odnosno, uz to što je nacionalizam dio većeg sustava moći te tako njegovo postojanje održava nešto što je izvan nacionalizma samog.

Prvi je dan tečaja završio izlaganjem Saše Božića (Institut za migracije i narodnosti, Zagreb) o transnacionalizmu i transnaciji. Do pojave koncepta "transnacionalizma" dovela je nova situacija imigranata koji se nisu asimilirali u zemlje primitka te su zadržali veze sa zemljama porijekla, i on označava isključivo transnacionalne političke djelatnosti koje utječu na granice. Iz toga proizlazi i koncept "transnacije" koji obuhvaća skupine ljudi koji vjeruju da su pripadnici jedne nacije i unatoč tome što se ne nalaze u domovini te koji stoga djeluju kako bi promijenili nacionalne granice ili utjecali na njih.

Prvo izlaganje sljedećeg dana bilo je *Uniting the Enemy: Politics and the Convergence of Nationalisms in Slovakia* Kevina Deegana Krause (Wayne State University). Na primjeru empirijskog istraživanja provedenog u Slovačkoj 1993. i 1999. godine uvjerljivo je argumentirao tezu da je politička stabilnost Slovačke samo prividna i da građani Slovačke postaju sve ekstremniji u svojim političkim stavovima, postajući sve više, odnosno sve manje nacionalistički nastrojeni. Tu pojavu objasnio je znatnim utjecajem političkih stranaka.

Drugi predavač bio je Zsolt Enyedi (Central European University), koji je u prvom dijelu predavanja ukazao na ogroman broj tipova nacionalizma u državama istočne Europe, a zatim je govorio o nužnosti sagledavanja stranaka kao organizacija koje su prisiljene kombinirati mnoge interese kako bi ostale na vlasti. Kao potvrdu svoje teze pružio je detaljnu analizu političkih uspona i padova stranke *Fidesz*, koja je promijenila imidž od mladenačke lijeve stranke na klerikalno desnu stranku.

U poslijepodnevnom dijelu programa Bojan Todosijević (Central European University) problematizirao je privrženost političkim strankama, prezentirajući zaključke istraživanja provedenih 1990., 1996. i 2002.g. kojima je ispitivao veze socioekonomskog položaja pojedinaca, njihovih svjetonazora, ideoloških orijentacija i skale autoritarnosti s njihovom privrženosti određenim srpskim političkim strankama.

Drugi je dan zaključen predavanjem Dore Ion (Wayne State University) pod naslovom *The Evolution of the Nationalist Support in the Romanian Parliamentary Elections*. Predavanje je pokazalo analizu rezultata parlamentarnih izbora u Rumunjskoj od 1992. do 2000. godine, te je zaključeno da je popularnost nacionalističkih stranaka porasla iako su izborne strategije naginjale zapadnjačkom liberalnom populizmu.

Trećeg je dana Tim Bledsoe (Wayne State University) govorio o etničkim podjelama u SAD-u, koje se u toj zemlji očituju kao rasne podjele. Ta pojava najočitija je u velikim urbanim područjima koje odlikuje kontinuirana hipersegregacija pa mnogi govore i o američkom aparthejdu. Bledsoe je spomenuo i neke efekte segregacije na politiku, prvenstveno polarizaciju političkog prostora koju pojačava utvrđivanje izbornih jedinica u određenim vremenskim periodima koje stranka na vlasti koristi kako bi si izbornim inženjeringom osigurala pobjedu.

Peter Albrecht (Sveučilište u Kopenhagenu) govorio je o Bosni i Hercegovini, koja nema nikakav ustavom zajamčen i djelotvoran suverenitet, nego u svim važnim pitanjima zadnju riječ ima međunarodna zajednica, pa bi se moglo govoriti o eksterno nametnutoj, ahistorijskoj implementaciji društveno-političkog uređenja. Također, kroz mirovni proces i demokratizaciju, međunarodna zajednica vrši i izgradnju nacije (*nation building*), što je naročito problematično, jer zahtijeva stvaranje općeprihvaćenih, zajedničkih simbola i identiteta.

Ross Kamarul-Buharin (Sveučilište u Helsinkiju) prikazao je kako je u Maleziji kolonizatorska politika stvorila multietničku, podijeljenu zemlju, kojoj je neovisnost predana nedugo nakon Drugog svjetskog rata, dok su odnosi Malajaca, te malajskih Kineza i Indijaca bili vrlo napeti. Iako su Britanci željeli stvoriti uniju s jedinstvenim državljanstvom, Malezija je, zbog otpora Malajaca, postala federacija s inkluzivnim državljanstvom, ali i s povlasticama za Malajce koje su i danas prisutne.

Nakon toga je Michael Romann (Sveučilište u Tel Avivu) prikazao podijeljenost Izraelaca i Palestinaca iz perspektive socijalne geografije, s naglaskom na stanje u Jeruzalemu. Ono što razrješenje konflikta čini gotovo nemogućim jest izrazito simboličko značenje koje Jeruzalem, a i cijela zemlja, imaju za grupe koje je nastanjuju. Stoga Romann smatra da se treba usmjeriti na upravljanje konfliktom. Iz te perspektive, omogućavanje normalnije interakcije između grupa u svakodnevnom životu jedini je način da se smanje tenzije i krene prema miru.

Tema četvrtog dana tečaja bila je *Nacija-država i međunarodno pravo u 21. stoljeću*. Brad Roth (Wayne State University) održao je uvodno predavanje o nekim općim problemima međunarodnog prava, prvenstveno problemima UN-ovih sudbenih tijela koja, budući da neko opće međunarodno pravo ne postoji, funkcioniraju kao "ad hoc tribunali", te je preispitivao mogućnost "transcendentne pravednosti", zaključivši da bi eventualni projekt međunarodnog prava koji bi imao namjeru zahvatiti globalnu

razinu nužno vodio do frustracija.

Odnos “dobra” i “metafizičkog zla” u današnjem svijetu tematizirala je Jarna Petman (Sveučilište u Helsinikiju). Govorila je o procesima “civiliziranja Istoka”, o “arhitektima civilizacija”, o američkom nametanju tržišne ekonomije, liberalizma i demokratskog uređenja u zemljama Trećeg svijeta te je teorijske sukobe u suvremenim debatama usporedila sa suprotstavljenim stavovima Grotiusa i Pufendorfa početkom 17. stoljeća.

Jutarnji blok predavanja zaključen je predavanjem Ozana Erosdena (Yildiz Teknik Universitesi) koji je najprije predstavio problem haškog suda za ratne zločine, te kasnije govorio o reakcijama na odluke suda u Hrvatskoj, BiH i Srbiji i o percepciji suda kao politički motiviranog instrumenta zapadnih zemalja.

U popodnevnom dijelu priliku za izlaganje dobili su mladi studenti i postdiplomci. Fulbrightov stipendist Matt Longo interpretirao je istraživanje Nenada Zakoška o izborima u Hrvatskoj 2003. godine, Beata Huszka tematizirala je pitanje vojvodanske autonomije kao problem koji sada ipak ne može SiCG gurnuti u političku krizu, a Boško Kuzmanović predstavio je preliminarnu rezultate studentskog istraživanja provedenog na nacionalnom uzorku o sociopolitičkoj participaciji i ljudskim pravima u Hrvatskoj.

U subotu, petog dana tečaja, Jelka Zorn (Sveučilište u Ljubljani) govorila je o *Politici isključivanja u stvaranju slovenske države*, pri čemu je predstavila studiju slučaja “izbrisanih”, odnosno Neslovenaca koji su imali status stalnih stanovnika, ali su nakon uspostavljanja slovenske nezavisnosti bez ikakva upozorenja izbrisani iz registra stalnih stanovnika, čime su se našli u situaciji u kojoj su izgubili svoja građanska prava i u kojoj su njihova osobna, društvena i ljudska prava bila kršena.

Renata Salecl (London School of Economics) govorila je o razumijevanju nacionalizma u doba kulturnog kapitalizma (hiperkapitalizma), a zatim se, s obzirom na 11. IX. i događaje vezane uz njega, osvrnula na freudovsku teoriju identifikacije s patnjama drugih koja je zapravo uzrokovano osjećajem da je to nešto što se moglo i nama dogoditi (što je pogotovo prisutno u postsocijalističkim društvima koja posjeduju očajničku želju za pripadanjem “pravoj strani”, odnosno, zapadnom svijetu).

Saleclova je spomenula i tjeskobu uzrokovanu preobiljem izbora suvremenog svijeta te potrebi za novim modelima s kojima se možemo identificirati, jedan između kojih jest i nacionalizam.

Izlaganje Leva Krefta (Sveučilište u Ljubljani) nastojalo je predstaviti *Europu iz slovenske perspektive*. On je govorio o naracijama građenja nacije, odnosno o ulozi intelektualaca i važnosti literature (pogotovo literature 18. i 19. stoljeća koja se, velikim dijelom, sastojala od eksplicitnih političkih manifesta) u stvaranju slovenskog nacionalnog identiteta koji je, budući da nije imao osnova da se gradi na povijesti države, morao biti izgrađen na povijesti naroda.

U ponedjeljak 26. IV. 2004. započela je konferencija *Exporting Liberalism* te su u sklopu teme *Politics of Transition, Liberalism and New Democracies in Eastern Europe*, predavanja održali Vesna Pusić (Sveučilište u Zagrebu), Ivan Vejvoda (*The Balkan Trust for Democracy*, Beograd) i Andras Sajo (Central European University).

Pusićeva je govorila o mogućnostima ponovne izgradnje društava jugoistočne Europe nakon ratova 90-ih godina i o ulozi Europske unije u tom procesu. Njezino je mišljenje da je krivi pristup misliti da je ulazak u EU nešto što će riješiti sve probleme jer nam nitko neće pomoći dok si sami ne pomognemo. Pri tome se ne treba voditi gotovim modelima jer je jasno da upotreba gotovih modela, ako uopće funkcionira, funkcionira na vrlo čudan način. Umjesto toga treba pokušati naći stvari oko kojih svi mogu raditi zajedno.

Vejvoda je u svom predavanju također zastupao tezu da je organiziranje institucija u skladu sa institucijama EU-a mnogo važniji proces od samog čina ulaska zemalja jugoistočne Europe u EU. Budući da su te zemlje u razdoblju socijalizma prošle ekonomsku, ali ne i političku modernizaciju, pri tom procesu ih očekuje težak posao.

Sajo je svoje predavanje *Liberalism on Back Burner – the Hungarian Experience* posvetio “eroziji liberalnih vrijednosti” u zemljama bivšeg komunističkog bloka, posebice u Mađarskoj. Naime, mađarska institucionalna tranzicija prema demokraciji odvila se pod znakom liberalizma, no pod pritiskom duboko ukorijenjenih birokratskih samo-interesa, klijentelizma, korporativizma i nacionalizma, on se pokazao neodrživim te je u nekoliko godina postao “prosta riječ”. Ipak, fenomen je samo djelomično postkomunistički, a djelomično se može objasniti općom tendencijom deformacije političkog liberalizma.

Sljedećeg je dana Aleksandar Štulhofer (Sveučilište u Zagrebu) pokušao, na temelju nekih rezultata zadnjeg kruga europskog istraživanja vrijednosti, odrediti položaj Hrvatske na putu prema Europskoj uniji. On se pri tome poslužio s tri modela: teorijom postmaterijalističkih vrijednosti, teorijom socijalnog kapitala te modelom situacijske reakcije. U tom okviru, Štulhofer je pokazao da je po pitanju vrijednosti Hrvatska veoma bliska zemljama koje su u zadnjem krugu ušle u EU, uz izuzetak zadovoljstva vladom (upravom), što je od posebne važnosti jer se čini da odnos prema domaćim institucijama uvelike uvjetuje odnosom prema institucijama EU.

Kevin Deegan Krause (Wayne State University) također je govorio o tranzicijskoj situaciji, ali na primjeru zemalja srednje istočne Europe, a s naglaskom na pomake unutar političkog spektra pojedinih zemalja. Razgraničivši prostor stranačke ideologije pomoću dvije osi (individualna prava – grupna prava; nacionalna isključivost – kulturni pluralizam) Krause je uspio dati koherentan prikaz političke scene u nizu zemalja (od Estonije do Rumunjske). Istodobno, njegov model pokazao se korisnim i za razjašnjavanje raznih manje ili više paradoksalnih pomaka u programima i retorici različitih (često i vodećih) stranaka u postkomunističkim zemljama.

Posljednji izlagač osmog dana bio je Dan Schueftan (Sveučilište u Haifi), koji je govorio je o problemima arapskog svijeta, pri čemu mu je polazna točka bila UN-ov Human Development Report, u kojem su arapske zemlje pokazale izrazito nizak stupanj ljudskog razvoja. Po Schueftanu, arapski je svijet jedini dio svijeta gdje gotovo uopće nije bilo demokratizacije, pri čemu ističe da su svi razlozi koje te zemlje navode za svoje zaostajanje obične isprike, koje se svode na jednu jedinstvenu karakteristiku arapskog svijeta – percipirani disparitet između svijeta kakav jest i kakav bi, po njihovu viđenju, trebao biti.

Na kraju toga dana, održana je i projekcija dokumentarnog filma o ostavštini Edwarda Saïda, nakon čega se vodila rasprava, ponajviše o ulozi suvremenih medija u rješavanju (ili otežavanju) problema demokratizacije arapskog svijeta i njegova odnosa s

drugim zemljama.

Posljednjeg dana konferencije *Exporting Liberalism*, u sklopu teme *Two Concepts of Freedom: Exporting – Whose Liberalism?*, predavanja su održali Ružica Čičak-Chand (Institut za migracije i narodnosti, Zagreb), Žarko Puhovski (Sveučilište u Zagrebu) i Mitja Žagar (Institut za etničke studije, Ljubljana).

Čičak-Chandova je predstavila političku situaciju u Indiji, uz kratak povijesni uvod. Unatoč činjenici da je čak 65% indijskog stanovništva ruralno, ekonomska liberalizacija 90-ih godina omogućila je rast srednje klase i jačanje liberalne političke koncepcije.

Puhovski je u predavanju *Freedom vs. Security* Hobbesovu dihotomiju primijenio na sadašnju međunarodnu političku situaciju, s naglaskom na stanje na Balkanu i terorističke napade 11.IX. te događaje blisko povezane s njima (američke napade na Afganistan i Irak). Naime, dihotomija sigurnost– sloboda dugo je nakon Hobbesa bila zaboravljena, budući da su i liberalizam i socijalizam svu važnost pridavali samo slobodi (liberalizam *slobodi od*, a socijalizam *slobodi za*) zanemarujući koncept sigurnosti. No, cijela diskusija opet započinje nakon 11. IX. pitanjem o definiciji osnovnih prava koja treba zaštititi.

Žagar je nakon uvoda u postavke liberalizma i njegove povezanosti s razvojem demokracije u inzistiranju na vladavini prava (važnost zaštite ljudskih prava i sloboda, zaštita manjina, itd.), analizirao političko stanje u Sloveniji od 90-ih naovamo. Po njemu, to je stanje moglo biti bolje, ali je i to u danim okolnostima bilo zadovoljavajuće, pri čemu je veliku ulogu odigralo slovensko civilno društvo.

Četvrtak je bio posvećen posljednjim predavanjima u sklopu *Divided Societies*, a izlagali su Damiano Serefidis (Graduate Institute of International Studies, Ženeva) i Mitja Žagar, te je održana simulacija *Nationalism and Conflict Resolution*.

Serefidis se u predavanju *Multiculturalism and Nationalism on the Balkans* posvetio stanju u Makedoniji i karakteristikama makedonskog i albanskog nacionalizma. Po Serefidisu, nacionalizam ne mora biti negativan ukoliko poštuje multikulturalizam.

Takav policentrični nacionalizam s jedne strane obilježava želja da se sačuva nacionalna jedinstvenost, ali i, za razliku od etnocentričnog nacionalizma, neagresivna i neizolacionistička politika. No ipak, makedonski, ili kako Serefidis inzistira: slavenskomakedonski, i albanski nacionalizam ne spadaju u tu tolerantnu skupinu nacionalizama.

Žagar je u svome predavanju analizirao konflikt kao normalni dio društva, konflikt kojeg se ne možemo riješiti, već ga samo možemo držati na razini na kojoj ne ugrožava stabilnost zajednice. Ta procedura sastoji se od tri dijela, pri čemu Žagar posuđuje medicinsku terminologiju: prevencija, liječenje i rehabilitacija.

U posljednjem dijelu, Žagar je sa sudionicima tečaja održao simulaciju *Nationalism and Conflict Resolution* u sklopu koje su sudionici, kojima su podijeljene uloge u zamišljenim konfliktnim situacijama, pokušali naći rješenja.

Posljednji je dan tečaja trebao biti posvećen iznošenju dojmova o proteklom danima i sadržaju tečaja, kao i sugestijama za buduće tečajeve, no zbog predviđenog putovanja u Bosnu studenata s Wayne State University, koji su bili najbrojniji sudionici, to se ipak nije dogodilo i sudionici su krenuli svaki svojim putem u nadi da će se neki od njih i sljedeće godine naći u Dubrovniku da raspravljaju o podijeljenim društvima.

Igor Bezinović, Dražen Cepić,

Boško Kuzmanović, Tanja Vučković